

O predlogih za urejanje zdravstvenih in zdravniških razmer v porajajoči se »novi Gorici«

BRANKO MARUŠIČ | znanstveni svetnik v pokoju

✉ branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: Zapis obravnava predloge zdravnika dr. Franca Marušiča o organizaciji zdravstvene službe v nastajajoči Novi Gorici. Novo mesto naj postane center zdravstva za tiste predele Goriške, ki naj bi po novi državni meji pripadali Jugoslaviji/ Sloveniji. Predlogi se še danes uresničujejo.

Ključne besede: Goriška, zdravstvo, povojna ureditev, nova Gorica, anketna vprašanja

Sulle proposte di regolamentazione delle condizioni mediche a «nuova Gorica»

Riassunto: L'articolo tratta dei suggerimenti proposti del medico Franc Marušič per l'organizzazione del servizio sanitario nella nascente città di Nova Gorica. La nuova città sarebbe dovuta diventare un centro sanitario per quelle zone del Goriziano che con il nuovo confine di stato appartennero alla Jugoslavia/Slovenia. Le sue proposte sono ancora oggi in fase di attuazione.

Parole chiave: Goriziano, sanità, sistemazione postbellica, nuova Gorica, domande del sondaggio

V delovanju Delovnega odbora za »novo Gorico« (DO), ki ga je 17. aprila 1947 imenoval Okrajni izvršilni odbor Gorica (OLO Gorica)¹ oziroma njegov gospodarski odsek (poverjenik Slavko Benevol), se v diskusijah niso pojavljale besede, kot sta urbanistika in arhitektura. DO je namreč svoje delo namenil predvsem obravnavi problemov, med katerimi je bila na prvem mestu določitev lokacije, kjer naj bi se novo mesto gradilo. Posvečal se je tudi mnogostranosti vprašanj, ki sta jih prinesla ter zahtevala začetek gradnje in nadaljnja rast novega mesta. V tej množici so našle svoje ustrezno mesto zadeve

zdravstvene in zdravniške narave. Za njihovo reševanje je bil zadolžen dr. Franc Marušič, poverjenik za socialno skrbstvo pri OLO Gorica in član DO. Ker pa se člani tega odbora po več sestankih in ogledu terena niso zedinili, kje naj se bodoče mesto gradi, se je pojavila namera, da sodelujejo z odgovori na anketo, sestavljeno iz 38 vprašanj, ki jo je verjetno sestavil arhitekt Božidar Gvardijančič, rojak s Slapa pri Vipavi. Pred tem je Gvardijančič v okviru sodelovanja pri gradbeni službi OLO Gorica pripravil prvi »predprogram nove Gorice«,² ki pa je vzbudil neso- glasja med člani DO. Program je namreč

¹ Okrajni izvršilni odbor je takrat vodil Bogomil Vižintin Milo, ki ga je kmalu zatem nasledil Albin Vodopivec.

² V tistem času so ime porajajočega se mesta pisali kot »nova Gorica«.

dajal prednost lokaciji na šempetrskem oziroma vrtojbenskem polju, medtem ko se je del članov ogreval za lokacijo na poljih južno od Solkana in nad severnimi predmestji Gorice. Odločitev o lokaciji naj bi tako pomagal poiskati izid posebne ankete. Sicer pa je DO na svojih sestankih med drugim razpravljal tudi o »sanitarnih napravah«. Na to kaže tudi Marušičeva nedatirana zamisel, ko je v predlogu za »socialno zdravstveni sektor« načrtoval kot prvo in najvažnejše izgradnjo splošne bolnišnice z vsemi bolnišničnimi oddelki in spremljajočimi službami ter z možnostjo namestitve 500 bolniških postelj. Marušič je dalje predlagal tudi ustanovitev nekaj drugih zdravstvenih in socialnih zavodov.

Vrnimo se k omenjeni anketi.¹ Ni podatkov, kako so člani DO odgovarjali na zastavljena vprašanja. Ohranjen je le odgovor dr. Marušiča (skupaj s prilogama, 1. september 1947). Istočasno je v posebnem dopisu DO sporočal razloge, ki po njegovem govorijo v prid gradnji novega mesta (ti so: politični, zgodovinski, geološki, zemljepisni, prometni, gospodarski, strateški in klimatski). Ivan Kraigher, nekakšen tajnik DO in obenem referent oddelka za gradnjo in obnovo pri okraju Gorica, je Marušiča še posebej prosil (6. avgust 1947) za mnenje o klimatskih razmerah na območju med Solkanom in Mirnom, opozoril pa je tudi na vprašanje demografskega stanja (statistika) v Gorici, tudi z vidika narodnostne pripadnosti prebivalstva, ter zdravstvenih razmer na ozemlju Slovenskega primorja, ki bo priključeno k Jugoslaviji, in na to, kakšno vlogo naj bi pri tem odigrala »nova Gorica«. Anketna vprašanja so bila v zvezi z zdravstveno in socialno službo kar zahtevna in na nekatera med njimi je bilo mogoče popolno odgovoriti le z uporabo raziskovalne metode.² Tako se je glasilo

28. vprašanje: »Kapaciteta bolnikov za oskrbo v bolnici iz Slovenskega Primorja, ki bo priključeno FLRJ v stari Gorici in v Trstu v predvojnih letih.« Podobno je bilo tudi 29. vprašanje: »Sistem mreže ambulant, dispanzerjev in posvetovalnic kakor predvidevajo na Slovenskem Primorju in kakšen delež ter organizacijsko nalogo bo imela pri tem 'nova Gorica'.«

Marušič je svoje odgovore na anketna vprašanja in svoje mnenje utemeljeval na osnovnem spoznanju, da je gradnja »nove Gorice« potrebna, in med odgovori ponovil ter širše pojasnil svoj prvi predlog o novogradnjah na »socialno zdravstvenem sektorju«. Razloge za lokacijo novega mesta je videl v naravnih danostih. Na vprašanje o klimatskih razmerah je odgovoril: »S točnimi podatki ne razpolagam, razen za padavine. Na črti Solkan-Ajševica, kakor na črti Renče-Miren smo na isti izohipsi: 1500 mm. Čisto empirično povedano, je severni predel bolj pod vplivom severovzhodnika - burje in zato tudi nekoliko (morda za 1-2 stopinji C ob jasnem vremenu) hladnejši kot južni. Značaj goriškemu podnebjju sploh dajata oba glavna vetrova: severovzhodnik, tako zvana burja, ki prinaša mraz in sušo in jugovzhodnik, 'scirocco', ki prinaša toploto in vlago. Po Czoernigu je v ravnini več vetra in manj dežja, vsled česa trpi poljedelstvo radi suše. Dalje pravi Czoernig, da je podnebjje v južnih predelih dežele bolj utrujajoče 'das Klima ist im Ganzen ermattender im Süden'.«

V svojem odgovoru na anketno vprašanje, da bi »nova Gorica« postala za zdravstvo organizacijsko središče, je bil bolj konkreten in je svoje predloge utemeljeval tudi na podatkih iz minulih ljudskih štetij (1880, 1890, 1900, 1910), zlasti glede stanja v narodnostno mešani goriški deželi, ker je bila večina slovensko govorečih ljudi v krajih, ki so bili predvideni, da bodo (z izjemo Gorice in dela njene bližnje okolice) priključeni slovenski

¹ Več o tem glej: Vuga 2018: str. 50–51, Marušič 2020: str. 3–14. Arhivsko gradivo hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, zbirka (fond 61).

² Npr.: črpanje podatkov iz domoznanske knjige Carla

Czoerniga: *Das Land Görz und Gradisca*, Dunaj, 1873.



Kip zdravnika Franca Marušiča (delo kiparja Boruta Drinovca), ki od 27. oktobra 2023 bogati alejo zaslužnih zdravnikov pred Splošno bolnišnico dr. Franca Derganca v Šempetru pri Gorici (foto: Franc Anderlič).

oziroma jugoslovanski državi. Glede prebivalstva Gorice je še menil: »Po uradnih (avstrijskih) podatkih je torej število Slovencev stalno naraščalo, število Italijanov pa je ostajalo isto. Vendar je težko ugotoviti, koliki delež na tem porastu je imel dotok z dežele ... Porast slovenskega življa v Gorici seveda ni povzročilo samo priseljevanje ampak tudi rojstva. Velik delež na tem je imela rastoča zavest, da so Slovenci ... Največji dotok so dajali ekonomsko šibki predeli in med njimi zlasti Banjška in Lokovška planota: ravno od teh se je zelo velik odstotek poitalijančil. Velik je bil dotok Bricev, ki so pa po večini obdržali svojo narodnost. Vipava in Soška dolina sta dali manj. Kras se je pa v glavnem priseljeval v Trst.«

Na podlagi prikazanih in skozi preteklost spreminjajočih se demografskih podatkov, nanašajočih se predvsem na slovenski živelj, pa tudi glede na razmere v Julijski krajini,

porazdeljeni v letih 1945–1947 na cono A in cono B, ter v primerjavi s stanjem zdravstva v mestu Gorica³ in upošteva možnost delovanja bolnišnice z 200 posteljami v Postojni, je Marušičev predlog v Novi Gorici načrtoval: splošno bolnišnico z vsemi oddelki (epidemiološko postajo in laboratoriji), ki naj bi imela približno 600 postelj, bolnišnico za duševne bolezni s 600 do 800 posteljami, zavod za zdravstveno zaščito z ambulantami, dispanzerji, lekarno, reševalno in razkuževalno postajo, upravno poslopje Državnega zavoda za socialno zavarovanje (DZSZ) z ambulantami, sanitetno skladišče, dnevno zavetišče za otroke, dom onemoglih in javno kopališče ter stanovanjsko hišo za DZSZ. Vsi objekti in naprave so bili tudi finančno ovrednoteni prav zaradi petletnega plana, ki se je pripravljaj tedaj v Jugoslaviji. V ta plan pa nista bila vključena bolnišnica za duševne bolezni in sanitetno skladišče. Načrt je bil povezan tudi z delom na socialnem polju, ki bi se osredotočalo na DZSZ.

Načrt ureditve zdravstvene službe v »novi Gorici« je sestavni del ureditve zdravstva v Slovenskem primorju, ko naj bi bolnišnica v novem mestu postala nekakšno zdravstveno središče predvsem z ekipo zdravnikov splošne prakse in zdravnikov specialistov. Poleg njih naj bi v večjih naseljih delovali krajevni zdravniki. Zdravstveno središče bi zaposlovalo 400 oseb.

Načrtovanje zdravniške in zdravstvene službe v Novi Gorici je bila ena izmed glavnih nalog, ki jih je dr. Franc Marušič opravil v okviru elaborata *Problematika zdravstva v Slovenskem Primorju* (Tavčar 2022).⁴ Napisal

³ Na dan 27. junija 1945 je bilo v goriških bolnišnicah in sanatorijih skupaj 1349 bolnikov, od tega 949 Slovencev, med katerimi pa niso vsi prihajali iz krajev, ki naj bi pripadali Jugoslaviji. Do 30. avgusta 1945 so se v sanatoriju sv. Justa na Corsu v Gorici zdravili partizanski ranjenci v povezavi z odredom jugoslovanske armade, ki je deloval v coni A.

⁴ Izvirnik dokumenta hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 1012, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, t. e. 1.



Posest Inštituta Maddalena v Šempetru pri Gorici pred drugo svetovno vojno, na katerem se je prezidala obstoječa stavba in sezidala nova bolnišnica dr. Franca Derganca (1949–1975).

ga je verjetno med letoma 1952 in 1953, v njem zapisani predlogi pa so se zatem postopoma uresničevali. V poročilu je tudi tako spoznanje: »*Centralna bolnica z vsemi oddelki je lahko samo, tam, kjer je geografsko, gospodarsko, kulturno in prometno središče dežele, tam kjer se na stiku obeh glavnih dolin, Soške in Vipavske gradi novo, osredno mesto, v Novi Gorici.*«

Nastanek novega zdravstvenega središča pa ni povsem sledil tem napotilom; središče je začelo nato nastajati v Šempetru pri Gorici, na lokaciji in v nekdanjih prostorih zavoda Maddalena, ki jih je zgradilo in uredilo italijansko vojno letalstvo. V obnovljene prostore se je najprej (1949) naselila bolnišnica za osteoartikularno tuberkulozo. Leta 1957 se je preselila v Valdoltro. V izpraznjene prostore so se začeli postopoma seliti oddelki in službe splošne bolnišnice v Vipavi. Še pred tem (septembra 1954) je dr. Franc Marušič pripravil prvi program in projekt za izgradnjo zdravstvenega središča v Šempetru pri Gorici. Novo bolnišnico je ustanovil OLO Gorica 29. septembra 1956 in decembra istega leta je začel v Šempetru delovati kirurški oddelek s 95 posteljami. Sledili so mu ostali

oddelki in z njimi povezane službe, ki so ustvarili podobo prave splošne bolnišnice. Ime je dobila po kirurgu dr. Francu Dergancu, z lokacijsko opredelitvijo Nova Gorica oziroma Šempeter pri Gorici. Leta 1965, v letu, ko je dr. Marušič umrl, je v bolnišnici delovalo 23 zdravnikov, za bolnike pa je bilo namenjeno okoli 400 postelj. Bolnišnica se je nato še srečevala z veliko prostorsko stisko, ki je vodila k odločitvi, da se zgradi nov bolnišnični kompleks. Ta je bil odprt 22. novembra 1975.

VIRI IN LITERATURA

PANG - Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, fond 61.

PANG 1012, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, t. e. 1.

Marušič, B. 2020: O Novi Gorici in okoliščinah njenega nastajanja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 17/2020, str. 3–14.

Tavčar, L. 2022: Dr. Franc Marušič (1901–1965), partizanski zdravnik in družbenopolitični delavec. Nova Gorica: DVISP, str. 46–66.

Vuga, T. 2018: Projekt: Nova Gorica. Ljubljana: ZRC SAZU, str. 50–51.